

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційне дослідження
Бондарчук Олени Юріївни
„ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ “AUSSTEIGER” У
СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ”,
подане на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Пропоноване дослідження здійснено у новому модусі наукового пошуку, спрямованого на розуміння та осягнення ролі людини в суспільстві, визначенні факторів, які створюють «мовну картину світу», передають мовний код певного етносу із покоління в покоління та дуже чутливо реагують на нові соціальні явища, котрі формують традиційний світогляд людини. Останнім часом все більше досліджень намагається відшукати свого роду «золотий перетин» міждисциплінарного підходу до лінгвістичних студій. Когнітивна лінгвістика використовує широкий інструментарій методів задля визначення стереотипів та базових фреймових моделей ментального світу людини, звертаючись і до традиційних семантичних досліджень, соціолінгвістичних, психолінгвістичних розвідок, напрацьовуючи нову схему опису мовного простору конкретної лінгвокультури.

Рецензована робота поставила амбітну мету описати та пояснити формування нового для суспільства лінгвокультурного типажу, мовної особистості *Aussteiger* крізь призму взаємозв'язку мови та мислення, проаналізувати засоби вербалізації цього поняття, врахувавши образність, оцінність та весь спектр його змістових категорій.

Безперечно, що створення лінгвістичного паспорту такого концепту, який є лакунарним у інших мовах та потребує осмислення за допомогою дослідження узуальних та неузуальних випадків вживання, є справжнім викликом для лінгвіста.

Саме з огляду на це, очевидною є **актуальність цієї роботи**, яка визначається антропоцентричним характером мовної діяльності людини, вдалим поєднанням та комплексним використанням сучасних методів наукового пошуку, необхідністю системного дослідження концептуальної своєрідності німецької лінгвокультури на прикладі поняття *Aussteiger*, що також може бути застосованим у майбутньому для дослідження інших стереотипних уявлень, які визначають національну-культурну специфіку німецькомовного суспільства та є важливими для розгляду інших лінгвокультур.

Проблематика рецензованої дисертації відповідає профілю досліджень, що проводяться в інституті іноземної філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в межах наукової теми “Семантико-прагматичні характеристики різних жанрів та дискурсів у сучасних германських мовах” (затвердженої вченою радою ВНУ імені Лесі Українки, протокол № 16 від 13.04.2011 р.).

Наукова новизна цієї праці полягає в тому, що в ній **вперше** представлено результати комплексного дослідження ЛК типажів на матеріалі публіцистичного та художнього дискурсу, із залученням даних асоціативного експерименту (опитування респондентів за допомогою анкетування), змодельовано поняттєву насиченість досліджуваного поняття, його інтра- та екстразони із використанням фреймового та топос-аналізу. Залучення до аналізу текстового корпусу дозволяє дослідити некодифіковані значення досліджуваного поняття та його синонімічних відповідників, що забезпечує *повноту та новизну отриманої інформації*.

Теоретичне значення роботи впливає з визначення структури, процесів формування та мовної реалізації ЛК типажу *Aussteiger*, є внеском у концептологію, теорію міжкультурної комунікації, лінгвоперсонологію, лінгвокультурологію, прагмалінгвістику. Розроблені параметри аналізу можуть бути використані для дослідження інших ЛК типажів на ширшому мовному матеріалі.

Практична цінність дослідження спрямована, з одного боку, на підвищення рівня викладання німецької мови, укладання матеріалів до таких курсів, як, наприклад, “Загальне мовознавство”, “Теорія міжкультурної комунікації”, “Лінгвокраїнознавство”, “Соціолінгвістика”, “Когнітивна лінгвістика”, з іншого боку, зумовлена необхідністю поповнення словників концептуальної лексики, урахуванням у лексикографічній практиці нових надбань міждисциплінарних досліджень у галузі когнітивістики та неможливістю швидкого кодифікування неузупалізованих значень навіть базових для людини понять.

Робота написана на гарному теоретичному рівні, авторка продемонструвала високий рівень лінгвістичної компетенції та прагнення розібратися у всьому розмаїтті сучасних теорій розвитку та формування концептосфери на матеріалі німецької мови.

Структура роботи чітко підпорядкована поставленим авторкою завданням, найбільшу увагу приділено саме висвітленню результатів власного дослідження, які представлені у двох розділах, побудованих на ретельному аналізові емпіричного матеріалу за досить складною багатовимірною схемою, яка вдало інтегрує опис поняттєвого, оцінного та образного векторів мовного явища, що знаходиться у фокусі дослідницької уваги авторки.

Концептуальний апарат роботи розроблено з урахуванням сучасних надбань у новаторських напрямках лінгвістичних досліджень, скерованих на проблему дослідження мовної особистості. Авторка вміє критично поставитися до узагальнюваного теоретичного доробку, оскільки вбачає необхідність у формуванні принципів міждисциплінарного вивчення ЛК типу.

Теоретико-методична база дослідження визначається використанням з-поміж основних методів: дискурсивний аналіз, компонентний аналіз, концептуальний аналіз, кількісний аналіз тощо; додатково використано етимологічний коментар задля пояснення

походження основних значень аналізованого поняття та соціолінгвістичні методи для встановлення актуального стану розуміння та сприйняття поняття *Aussteiger* мовцями. Достатній обсяг опрацьованого теоретичного та емпіричного матеріалу забезпечують достовірність та об'єктивність отриманих результатів.

Робота написана добірною українською мовою, є в цілому стилістично та технічно гарно оформленою. Список літератури до роботи вказує на уважне осмислення не тільки вітчизняного наукового досвіду, але і чудового володіння теоретичним матеріалом, висвітленим іноземними мовами.

Матеріал дослідження складають близько 3 тис. фрагментів публіцистичного дискурсу, відібраних за допомогою фронтального обстеження п'яти авторитетних німецькомовних видань (*der Spiegel*, *der Focus*, *der Stern*, *die Zeit* і *die Welt*), які охоплюють період із січня 2012 р. до травня 2015 р.; книги художнього дискурсу (Г. Лангенкамп "Aussteigerin aus Versehen", А. Майер "Die kleine Aussteigerfibel", М. Онкен "Bis nichts mehr ging. Protokoll eines Ausstiegs" та Я. Гросарт "Vom Aussteigen und Ankommen. Besuche bei den Menschen, die ein einfaches Leben wagen") загальним обсягом 756 сторінок; дані суцільної вибірки з тлумачних, енциклопедичних, етимологічних, синонімічних й інших словників (усього 29); результати анкетування респондентів (158 інформантів). Такий матеріал дозволяє показати все розмаїття можливих реалізацій ЛК типу *Aussteiger* у різних контекстах публіцистичного та художнього дискурсу, простежити варіативність семантичного обсягу в залежності від функціональної маркованості тексту.

Дисертаційне дослідження (обсягом у 222 сторінки, з яких 178 сторінок – основний текст) складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (332 позиції) та семи додатків.

Вступ до роботи містить обґрунтування актуальності теми, її наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження, методологічної бази тощо.

Перший розділ роботи “*Теоретичні засади дослідження лінгвокультурного типу «Aussteiger»*” пояснює виникнення у 1960-70 рр. відносно нового для німецькомовного суспільства явища *Aussteiger* – ЛК типу, який засвідчив потребу у відході від усталених, традиційних норм поведінки людини у соціумі, який підкоряється неписаним законам. Для пояснення цього феномену авторка підключає соціолінгвістику та психолінгвістику, аналізує теорії особистості, визначаючи риси, притаманні досліджуваному ЛК типу. Виявлені нею типові мотиви та типи реалізації такого прояву прагнення до свободи та самореалізації стають надалі поштовхом для створення фреймової матриці, яка розкриває зміст цього концепту в ментальній моделі людської свідомості.

З цим поняттям корелюють не менш важливі концепти, такі як: ZEIT (ЧАС) та FREIHEIT (свобода). Їхня відсутність або переформатування їхнього аксіологічного наповнення стають вирішальними для остаточного формування менталітету *Aussteiger*, який авторка позначає за допомогою зафіксованого нею терміну *Aussteigermentalität*, який, у свою чергу, вказує на незвичність способу мислення *Aussteiger*, та приналежність цього ЛК типу до субкультури, неформалізованої та необтяженої певними рамками субгрупи, часто ізольованої від решти суспільства.

Наприкінці розділу авторка описує методологію здійснення аналізу ЛК типу *Aussteiger* за безпосередніми етапами, зазначаючи, які саме методи та прийоми лінгвістичного аналізу були реалізовані задля пошуку необхідних відповідей на поставлені у роботі питання.

У другому розділі “Лінгвокультурний типаж «Aussteiger»: поняттєвий, образний та оцінний складники” запропоновано тривимірну модель висвітлення досліджуваного ЛК типу як концепту. Етимологічний коментар та аналіз словникових дефініцій допомагають

простежити поступовий розвиток семантики цього поняття та встановити синонімічні відповідники, які необхідно розглянути, аби повністю відновити його семантичне наповнення. Авторка використовує понад двадцять словників, результати асоціативного опитування задля отримання необхідної інформації, їй вдається детально виписати соціокультурний паспорт аналізованого ЛК типу. Значну увагу приділено також оцінному та образному складникам у тривимірному моделюванні цього концепту. Антропоморфна метафора ще раз підтверджує принцип антропоцентризму мисленнєвої діяльності людини, дані опитування респондентів засвідчують переосмислення ціннісних домінант німецької лінгвокультури та неоднозначну оцінку суспільного явища *Aussteiger* носіями мови.

Третій розділ “Фреймове моделювання лінгвокультурного типу «*Aussteiger*»” ставить за мету та успішно показує, яким чином будуються фрейми для кожного виділеного підтипу на матеріалі автобіографічних книг, що відкривають автостереотипний погляд на досліджуване явище. Дисертантка послуговується концепцією матричних фреймів К. Конердінга та визначає типи для *Aussteiger* предикації, створюючи за допомогою метамови базові моделі узуалізованих у певних контекстах публіцистичного та художнього дискурсу слотів та філерів, експлікованих у мові або виражених імпліцитно. В останньому випадку дисертантка залучає топос-аналіз для відкриття невербалізованих слотів та визначення їхнього релевантного наповнення. Структурована таким чином ядерна та периферійна зони ЛК типу *Aussteiger* в межах концептуальної парадигми дозволяє остаточно закріпити наявні у свідомості мовця поняттєві, образні та оцінні аспекти досліджуваного концепту *Aussteiger*.

Роботу завершують висновки, що в узагальненій формі подають підсумки здійсненого автором дослідження.

До основних здобутків авторки належать:

1. відтворення цілісної тривимірної моделі концепту *Aussteiger* із урахуванням поняттєвого, ціннісного та образного складників, яка може

бути застосована далі для дослідження інших концептів певних лінгвокультур;

2. розробка концептуального апарату дослідження для лакунарного у інших мовах поняття на підставі міждисциплінарного підходу;

3. залучення топос-аналізу, соціолінгвістичного експерименту на тлі опрацювання публіцистичних та художніх текстів за допомогою дискурсивного аналізу задля отримання найповнішої інформації щодо латентних предикацій, незуалізованих та некодифікованих у лексикографічних джерелах значеннях, що складають змістове поле концепту *Aussteiger*;

4. визначення соціальних, психолінгвістичних факторів (екстралінгвістичних), які необхідно враховувати під час створення матричного фрейму концепту *Aussteiger*;

5. аналіз значного корпусу публіцистичних та художніх текстів, які допомагають простежити варіативність контекстуального вживання, функціональні особливості поняття *Aussteiger*, дослідження синонімічних лексичних одиниць, які розкривають це поняття у мові;

6. ствердження ролі лінгвістичних розвідок такого гатунку для теорії міжкультурної комунікації, яка сприяє порозумінню між різними етносами, швидшому опануванню мовних та культурних норм під час навчального процесу та уможлиблює структурування знання та світоглядних принципів людини у ментальній моделі.

Високо оцінюючи загалом рецензоване дисертаційне дослідження, хотілося би також окреслити деякі дискусійні моменти та висловити певні побажання:

- 1) На с. 20-21 дисертації авторка пояснює поняття *Aussteiger* та говорить про відсутність «однослівного еквівалента» досліджуваного поняття у інших мовах (зокрема українській), тобто йдеться про його лакунарність, відсутність *Eins-zu-Eins* еквівалента та наявність в українській мові низки лексем, які виражають це поняття, а саме:

«дивак, кумедник, ексцентрик, чудодій, химерник, оригінал, соціальний аутсайдер, курйозний, епатажний, маргінал, неформал, нерд, нонконформіст, обструкціоніст, панк». Здається, при цьому, що авторка тут мала би говорити про синонімію, наявну у семантичному полі поняття *Aussteiger*, оскільки українська лексема *нерд*, наприклад, є запозиченням та відповідає німецькому розмовному *Nerd* 'заучка, дивак'. Виникає питання, чи відповідає *Aussteiger* лексемі *Nerd*? Це стосується і лексем: маргінал, панк тощо. Авторка зазначає на с. 20, що ці лексеми «описують певні сторони досліджуваного поняття», утім здається, що тоді слід до цього переліку додавати і інші лексеми: *репер*, *рокер*, *лузер* тощо, які здається лише частково перетинаються з поняттям *Aussteiger*, але існують також у своїх лексичних підсистемах з розгалуженою системою інших семантичних зв'язків. Власне про синоніми до поняття *Aussteiger*, авторка пише далі вже на с. 81.

- 2) Для обґрунтування зроблених в роботі висновків, а також задля того, щоб вивчити неузуралізовані значення досліджуваного поняття дисертантка здійснює асоціативний експеримент за допомогою опитування 158 респондентів (с. 8), що, дійсно, підсилює дефінування та визначення змістового наповнення досліджуваного поняття за допомогою контекстів публіцистичного, художнього дискурсів, лексикографічних джерел. Запропоновану анкету наведено у Додатку Г (с. 218). На с. 97-101 подано дані асоціативного опитування, де зазначається кількість респондентів, які надали певну відповідь (наприклад, с. 99, с. 100 «п'ять респондентів вважають...»). Слід було би зазначати, який відсоток це складає від загальної кількості опитаних (158) та взагалі називати загальну кількість опитаних по тексту роботи, де вказується певна кількість відповідей на окремі питання. Слід також подумати про те,

чи достатня така кількість респондентів для загальних висновків (див. також Додаток Д, с. 219-22), чи можна було би її збільшити?

- 3) На с. 102 дисертації авторка говорить про біоморфну та антропоморфну метафори; з наведених прикладів стає зрозумілим, що до біоморфної метафори авторка відносить зооморфну та рослинну метафори. Постає питання, чи не належить антропоморфна метафора (як гіпонім) до гіпероніма (біоморфна метафора), адже людина та її оточення, які слугують джерелом метафори, також належать до біологічного світу на противагу предметній метафорі (наприклад, переносам за асоціативною подібністю із артефактами, про які авторка згадує на с. 103, 111-112) тощо. Продовжуючи далі класифікацію метафори за різними принципами, авторка вживає поняття *атрибутивна метафора* (с. 105), яке випикується в межах класифікації, відмінної від онтологічної або ж аксіологічної тощо. Утім, зазначивши далі використані номінативні, атрибутивні, дієслівні одиниці, авторка більше не звертається до їхньої ролі у створенні метафори. Чи можливо було би вибудувати більш синтетичну модель опису досліджуваної метафори за проаналізованими параметрами?
- 4) На с. 85 наведено трактування поняття *Aussteigertum*: «сукупність осіб, які належать чи колись належали до якогось із підтипів *Aussteiger*. Це слово ще не зафіксоване в лексикографічних друкованих й електронних джерелах. Оскільки сукупність *Aussteiger*, які залишають субкультуру неонацистів, – це *Aussteigertum*, тому вважаємо його антонімом, який спостережуємо в публіцистичному дискурсі, *Nazi-Tum* – участь у неонацистських угрупованнях як противага бажанню інтегруватися в суспільство». В інших місцях тексту ця лексема розглядається просто як сукупність усіх *Aussteiger* (наприклад, с. 73, 79, 84, 98 та інших). Хотілося би більш чіткого пояснення цього поняття.

5) Не зважаючи на логічність, послідовність та гарний стиль викладу матеріалу, робота не позбавлена у певних місцях деяких технічних та структурних недоліків: невиправданого вживання англіцизмів (наприклад, *евокує*, 27, 139; *емерджентна* метафора, с. 104, *фреймові димензії*, 136, 137, 142), на с. 141-142 дещо дублюється матеріал с. 134-135 (Таблиця 3.1.); у списку літератури, який є значним за обсягом, містить значну кількість праць іноземними мовами, наявні підручники, наприклад, М. П. Кочергана, Б. В. Максимчука, хоча в зазначених учених дуже багато монографічних праць, статей у фахових збірках (наприклад, Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу/ М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–23.; Б. В. Максимчук Особливості лексикографічного представлення авторських лексичних новотворів у сучасних неологічних словниках // Наукові записки. Серія „Філологічна”. – Острог: Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2010. – Вип. 17. – С. 256 – 264. тощо.

Висловленні зауваження та дискусійні моменти не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження О. Ю. Бондарчук, яке є оригінальним, самостійним, ґрунтовним та логічно підпорядкованим поставленій у роботі меті.

Результати дослідження мають вагоме теоретико-практичне значення, є внеском у розвиток когнітивної лінгвістики, теорії міжкультурної комунікації, лінгвокультурології та лінгвоперсонології.

Опубліковані праці (16 одноосібних публікацій, з яких 6 – у фахових виданнях ДАК МОН України, одна стаття опублікована в Угорщині (м. Будапешт), одна – в Росії (м. Новосибірськ), одна – у нефарховому виданні (м. Луцьк) і сім – тез доповідей на наукових конференціях, автореферат повністю відбивають зміст дисертації О. Ю. Бондарчук.

Дисертаційна робота О. Ю. Бондарчук „Лінгвокультурний типаж

«Aussteiger» у сучасному німецькомовному дискурсі” є цілісним та завершеним лінгвістичним дослідженням, яке формально і змістовно відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 № 567, які висуваються до кандидатських дисертацій філологічного профілю, а його авторка Олена Юріївна Бондарчук заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики

перекладу з німецької мови

Інституту філології Київського національного

університету імені Тараса Шевченка

О.В. Материнська

Підпис О.В. Материнської стверджує

Директор інституту філології

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

проф. Семешок Г.Ф.